

ON THE KIYÂFET-NÂME IN THE SOHBETÜ'L-EBKÂR MATHNAWI OF NEV'Î-ZÂDE ATÂÎ

İlyas KAYAOKAY *

* Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı A.B.D

E-mail: kayaokay_2323@hotmail.com

Copyright © 2018 İlyas KAYAOKAY. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

In the Ottoman literature the kıyâfet-nâme which emerged as a literary genre, It is the name of the works which give the provisions about the inner world such as character and morality by getting out of the elements belonging to the physical appearance such as height, face, eye, hand and foot. It has become an important tradition in our kıyâfet-nâme literature, which has been preserved both as a poet and a poet. According to our findings, the author has a specific and indefinite text of 33 independent kıyâfet-nâme. In addition, 9 examples of kıyâfet-nâme are included in various works of art. Again in some mathnawi we see kıyâfet-nâme. In the Ottoman literature, the first example of kıyâfet-nâme is found in the Murâd-nâme mathnawi of Bedr-i Dilşâd.

In this study, Nev'î-zâde Atâî, who is one of the 17th century poets, will be introduced and introduced to the kıyâfet-nâme in the mathnawi of Sohbetü'l-Ebkâr composed of 3450 couplets which he received by being influenced by the work of Molla Câmi's Sübhatü'l-Ebrâr, the function of the construction of the mathnawi will be noted.

Keywords: Nev'î-zâde Atâî, Sohbetü'l-Ebkâr, Kıyâfet-nâme, Physiognomy, Mathnawi.

NEV'Î-ZÂDE ATÂÎ'NİN SOHBETÜ'L-EBKÂR MESNEVİSİNDE YER ALAN KIYÂFET-NÂME ÜZERİNE

ÖZET

Dîvân edebiyatında bir edebî tür olarak karşımıza çıkan kıyâfet-nâme, genel olarak insanın boy, yüz, göz, el, ayak gibi fizikî görünümüne ait unsurlarından yola çıkarak onun karakter ve ahlak gibi iç dünyası hakkında hükümler veren eserlerin adıdır. Hem manzum hem mensur olarak kaleme alınan kıyâfet-nâmeler, edebiyatımızda önemli bir gelenek halini almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla müellifi belirli ve belirsiz 33 müstakil kıyâfet-nâme metni vardır. Ayrıca 9 kıyâfet-nâme örneği de çeşitli mensur eserlerin içerisinde yer almaktadır. Yine bazı mesneviler içerisinde de kıyâfet-nâme görülmektedir. Dîvân edebiyatında tespit edilebilen ilk kıyâfet-nâme örneği Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme mesnevisi içerisinde yer almaktadır.

Bu çalışmada 17. asır şairlerinden Nev'î-zâde Atâî'nin Molla Câmî'nin Sübhatü'l-Ebrâr adlı eserinden etkilenerek kaleme aldığı 3450 beyitten müteşekkil Sohbetü'l-Ebkâr adlı mesnevisi içerisinde 1367-1415. beyitler arasında yer alan kıyâfet-nâme ele alınıp tanıtılacak ve bu edebî türün, mesnevinin inşasındaki işlevine dikkat çekilecektir.

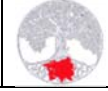
Anahtar Kelimeler: Nev'î-zâde Atâî, Sohbetü'l-Ebkâr, Kıyâfet-nâme, İlm-i Firâset, Mesnevi.

GİRİŞ

Arapça “قفو” kökünden gelen ve “iz sürüp gitmek, takip etmek, peşi sıra gitmek, birini taklit etmek, olasılık, görünüm” gibi çeşitli manalara tekabül eden kıyâfe[t]; bir kimsenin göz, kulak, el, ayak, boy, saç vb. uzuvlarından ve dış görünüşünden hareketle, o kimsenin ahlâk ve karakter özelliklerini, başka bir ifadeyle zahirinden batınî vasıflarını tahmin ve tespit eden bir ilim dalının adıdır. (Çelebioğlu, 1979: 225; Macdonald, 1977: 775; Mengi, 2002: 513) “İnsanların dış görünüşünden, boy-pos, kafa yapısı, kaş, göz, kulak, burun gibi uzuvlarından; el ayak, gövde yapılarından hareketle mizaçları hakkında yorumlar yapmak, günümüzde spekülâtif bir bilgi gibi görünse de döneminde, köle-cariye alımından, nesep tayinine, memur alımından, makam-mansıp tevdi edilecek kişide aranacak karakter özelliklerinin belirlenmesine kadar pek çok kullanım alanı olan pratik bir ilim olarak kullanılmıştır.” (Türkdoğan, 2014: 173) Kaynaklarda belirtildiği üzere kıyâfetü'l-isr ve kıyâfetü'l-beşer ismi altında iki kısma ayrılan bu ilmin, bölümlerinden ilki insanların veya hayvanların yerde bıraktıkları izlere bakarak bilgi edinmeye, ikincisiyse insanın fizikî özelliklerinden karakterini tahlil etme esasına dayanır. İlm-i kıyâfetin, firâset ilminin bir kısmını teşkil ettiğini unutmamak gerekir. (Çakır, 2007: 333)

Kişilerin fiziksel görünüşlerinden ahlâk ve karakter yapıları hakkında çıkarılan yargıları konu alan eserlerin genel adına kıyâfet-nâme denilir. (Pala, 2010: 286) Bir edebî tür olan kıyâfet-nâmeler, ait oldukları toplumun insanının estetik görünümüyle ilgili ölçü ve değerleri, güzellik anlayışını büyük ölçüde yansıtan eserlerdir. (Erkal, 1999: 222)

Arap sahasında; İmam Şâfî, Yakub ibni İshak, Yuhanna ibnü'l-Bıtrık, Muhammed ibni Zekeriya Râzî, Fahreddîn-i Râzî, İbnü'l-Arabî, İbn-i Sînâ, Ebu Sehl el-Mesihî, Kuşeyrî ve

Dımişkî; Fars sahasında Abdürrezzak Kaşanî, Hemedânî, Abdurrahman Mîrek ve Hüseyin Vâiz Kâşifi, kıyâfet-nâme türünde eser vermiştir. (Çavuşoğlu, 2004; Mengi, 2002)

Türk edebiyatında kıyâfet-nâmeler bir gelenek halini almıştır. Gerek müstakil olarak gerek bazı eserlerin bölümlerinde görülen kıyâfet-nâmeler, manzum ve mensur şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yazılmış en eski tarihli manzume; Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme mesnevisinde görülmektedir. Edebiyatımızdaki ilk müstakil kıyâfet-nâme ise Hamdullah Hamdî tarafından yazılmıştır. Yapılan çalışmalar ile müellifi belli ve müellifi belli olmayan pek çok kıyâfet-nâme tespit edilmiştir. Edebî bir tür (Akkuş, 2007: 128-136; Canım, 2012: 102-113) olan ancak edebî kaygı taşımayan kıyâfet-nâme ile alakalı bilinen tüm müstakil eserleri şöyle toparlayabiliriz:

1. Hamdullah Hamdî- Kıyâfet-nâme
2. Firdevsî-i Rûmî- Firâset-nâme
3. Sivrihisarlı Şaban- Kıyâfet-nâme
4. Şeyh Baba Yusuf- Kıyâfet-nâme
5. İlyas İbni İsa-yı Saruhanî- Kıyâfet-nâme
6. Ta'liki-zâde Mehmed Subhi- Firâset-nâme
7. Mustafa bin Bâlî- Risâle-i Kıyâset-i Firâset
8. Abdülmecid İbni Şeyh Nasuh- Kıyâfet-nâme
9. Mustafa İbni Evranos- Kitab-ı Firâset-nâme ve Kıyâfet-nâme
10. Nesîmî (16.yy)- Kıyâfetü'l-Firâse
11. Niğdeli Visâlî- Vesiletü'l-İrfân
12. Lokman b. Hüseyin- Kıyâfetü'l-İnsaniye fî Şemâli'l-Osmaniyye
13. Şeyh İbrâhîm Kûrânî- Risâle-i Muhtasar-ı Eşkâl ve Kıyâfet Terceme-i Şeyh İbrâhîm Kûrânî
14. Şeyh Ömer Halvetî- Kıyâfet-nâme
15. Ömer Fânî Efendi- Kıyâfet-nâme
16. Gevrek-zâde Hâfız Hasan- Kıyâfet-nâme
17. Mustafa Hâmi Paşa- Fenn-i Kıyâfet
18. Hüseyin Şâkir- Firâsetü'l-Hikemiyye fî Kıyâfeti'l-İnsâniyye
19. Avan-zâde Mehmed Süleyman- Ulûm-ı Hafıyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyâfet-nâme
20. Yusuf Hâlis Efendi- Kıyâfet-nâme-i Cedîde
21. Salim Sıdkî Silistrevî- Kıyâfet-nâme
22. Ömer b. Es-Seyyid Halil- Zübdetü'l-İrfan Fî Alâmâtî'l-Ebdân
23. Âkif Mehmed Paşa Yozgatî- Terceme-i Risâletü'l-Firâset ve's-Siyâset'i Kıyâfet-nâme
24. Ali el-Kâtib- Kıyâfet-nâme-i Ekâlîm-i Seb'a ve Hayavân
25. Tartûşî'nin Kıyâfet-nâmesinin Tercümesi
26. Müellif Belirsiz- İstanbul Üni. Kütüphanesi
27. Müellif Belirsiz- Süleymaniye Kütüphanesi
28. Müellif Belirsiz- Selimağa Kütüphanesi
29. Müellif Belirsiz- Nuruosmaniye Kütüphanesi
30. Müellif Belirsiz- Millet Kütüphanesi
31. Müellif Belirsiz- Manisa İl Halk Kütüphanesi
32. Müellif Belirsiz- İzmir Milli Kütüphanesi
33. Müellif Belirsiz- Marmara Üni. İlahiyat Fak. Kütüphanesi

Sarıca Kemâl'e ait olduğu düşünülen Selâtin-nâme yahut diğer adıyla Tevârih-i Âl-i Osman, Osmanlı devletinin kuruluşundan 1490 yılına kadar gelen olayları anlatan 3029 beyitten müteşekkil manzum bir tarih kitabıdır. Mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılan bu mesnevi, II. Beyazıt adına tertip edilmiştir. (Öztürk, 2001) Kemâl, bu eserinde "Firâset-nâme" adlı müstakil bir eserin olduğunu söylese de (b.2393) bu esere şimdiye kadar rastlanmamıştır. Bazı çalışmalarda Selâtin-nâme'nin bir kıyâfet-nâme olduğu ifade edilmektedir:

“Fatih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Mahmud Paşa'nın muhasibi (hesap eden) Sarıca Kemâl'in Selâtin-nâme adlı eseri kıyâfetnamelerin güzel örneklerindedir.” (Maden, 2017: 17)

Değerlendirmeyi yapan araştırmacı, önceki çalışmalarda yer alan hatalı bir bilgiyi tekrar ederek -eseri görmediği halde- bir değerlendirme yapmış ve eserin kıyâfet-nâme türünden olduğunu ifade etmiştir. Oysaki mesnevide sadece birkaç beyit kıyâfet ilmi ile alakalıdır. Kronolojik olarak Osmanlı tarihini anlatan bu mesnevi, ne bir kıyâfet-nâmedir ne de içinde kıyâfet-nâme ile ilgili bir bölümü vardır.

Manisa İl Halk Kütüphanesindeki kıyâfet-nâme metninin yapılan son çalışmayla Enverî adlı bir müellife ait olduğu tespit edilmiştir. (Elbir, 2018) Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde olan kıyâfet-nâme, bir mecmua içerisinde kayıtlı olup 42 beyitten müteşekkildir. Manzumenin başına eklenen “kıyâfet-nâme” ibaresi sonradan eklenmiştir. Bunların dışında müstakil olmayıp bazı eserlerin bölümlerinde yer alan kıyâfet-nâmeler de mevcuttur.

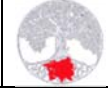
1. Taşköprülü-zâde'nin “Mevzû'âtü'l-Ulûm”
2. Nev'î'nin “Netâyicü'l-Fünûn”
3. Azmî Pir Mehmed'in “Enîsü'l- Ârifin”
4. Kâtib Çelebi'nin “Keşfü'z-Zünûn”
5. Bostan-zâde Yahyâ Efendi'nin “Mir'âtü'l-Ahlâk”
6. Osman-zâde Tâib'in “Ahlâk-ı Ahmedî”
7. Nesîb Dede'nin “Rişte-i Cevâhir”
8. Hoca-zâde Abdülaziz Efendi'nin “Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi”
9. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın “Mârifet-nâme”

adlı eserinde yer alan kıyâfet ilmi ile ilgili hususlar, müstakil eser halinde olmayıp bu eserlerin içerisinde bir bölüm şeklinde yer almaktadır.¹ Müstakil ve müstakil olmayan bu kıyâfet-nâmelerin ekseriyeti manzum olmakla birlikte mensur olanlar da vardır. Kıyâfet-nâmelerden bazıları Arapça ve Farsçadan tercümedir.

Mesneviler İçinde Yer Alan Bazı Kıyâfet-Nâmeler

Dîvân edebiyatındaki nazım şekillerinden biri olan mesnevi, kafiye ve vezin noktasında kolaylık sağlaması sebebiyle uzun soluklu anlatılarda çokça tercih edilen bir nazım şekli olmuştur. Mesneviler, müstakil eser halinde görülebildiği gibi dîvânlar ve mecmualar içerisinde de kullanılan bir nazım şekli olmuştur. Dîvân tertiplerinde genellikle ya en başta ya da en sonda bulunurlar. Bir mesnevi içerisinde gazel, kıt'a gibi diğer nazım türlerini de görebilmek mümkündür. Mesneviler genellikle aşk temalı olsa da belki de konu sınırlaması bakımından en geniş yetkiye sahip olan nazım şeklidir. Hem beyit hem konu bakımından sınırsız bir yapıya sahip olması, mesnevilerde daha farklı unsurların bir arada görülmesine sebebiyet vermiştir.

¹ Bkz. Bozkurt, 2008; Ceyhan, 1997; Çakır, 2007; Çavuşoğlu, 2004; Çelebioğlu, 1998; Çınar, 2012; Elbir, 2017; Erkal, 1999; Gedik, 2007; Güneş, 2015; Gürbüz, 2016; Kaya, 2017; Kırbıyık, 2009; Maden, 2017; Mengi, 1977 ve 2002; Pala, 2010; Sarıçiçek, 2012; Tayş, 1979; Türk, 2007; Türkdoğan, 2014; Yerdelen, 1988; Yılmaz, 2012.

Bir mesnevi içerisinde pek çok nazım şekli ve edebî tür aynı anda yer alabilir. Bu unsurların mesnevilerde anlatımı güçlendirmek ve zenginleştirmek gibi çeşitli işlevleri vardır. Münâcât, medhiye, fahriye, nasîhat-nâme mesnevilerde en fazla görülen edebî türlerdir. Bunların dışında daha spesifik edebî türler de görülebilmektedir. Kıyâfet-nâme, bu spesifik edebî türlerden biridir. Manzum kıyâfet-nâmeler mesnevi nazım şekliyle yazılır. Ancak başka konuları ele alan mesneviler içerisinde de kısa kıyâfet-nâmelerin olduğu görülmektedir.

İlk mesnevimiz olarak kabul edilen Yusuf Has Hâcib'in Kutatgu Bilig (y.t.1069) adlı eserinde firâset ilmiyle alakalı beyitlerin olduğu Ali Çavuşoğlu tarafından bir çalışmayla ortaya konulmuştur. (Çavuşoğlu, 2009)

Nasîhat-nâme türü içerisinde değerlendirilen mesnevilerimizden olan Murâd-nâme (y.t 1427), Bedr-i Dilşâd'ın "Kâbus-nâme" tercümesi olarak da bilinmektedir. Kâbus-nâme, Keykavus'un oğlu için yazdığı Farsça mensur bir nasîhat-nâmedir. II. Murâd'a sunulan Murâd-nâme, edebî türler bakımından oldukça zengin, ansiklopedik mahiyette bir eserdir. Şeh-nâme vezniyle yazılan bu mesnevi, 9818 beyit uzunluğunda olup 51 babdan müteşekkildir. Eser üzerine Âdem Ceyhan bir doktora tezi hazırlamış olup bu çalışma neşredilmiştir.²

Murâd-nâme'nin kıyâfet-nâme geleneği noktasında ayrı bir öneme sahiptir. Her ne kadar müstakil olmasa da edebiyatımızdaki ilk kıyâfet-nâme örneği bu mesnevi içerisinde yer almaktadır. Mesnevinin 34. ve 40. bablarındaki bazı beyitler kıyâfet-nâme türü içerisinde değerlendirilmektedir. "Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî" başlıklı musikî ilmi, sâzendelik ve hânenlik adabını anlatan 34. babda yer alan kıyâfet-nâme ilmi ile alakalı beyitler şunlardır:

Şu kim ağ u etlödürür ana nerm
Olan perdeyi çalalar ola germ

Kızıl yüzlü gök gözlü olanlara
Muhâlif semâ'î yarar anlara

Kara yağızun perdesi ter gerek
Evet çalabilmeklige er gerek

Eğer buğday enli olur ise hûb
İder hüsn-i hulk ile sayd-ı kulûb

Ana perde-i Râst çalmak gerek
Eğer gönline şevk salmak gerek (b.6319-23)

Beyitlerden anlaşılacağı üzere fizikî görünüş ile musiki ilmi arasında bir bağ kurulmaktadır. Dış görünüşten hareketle o kişiye hangi makamın uygun olacağı ifade edilmektedir.

Kıyâfet-nâme ilminin yoğun şekilde görüldüğü 40. babda cariyeye ve erkek hizmetçi satın alınırken dikkat edilmesi gereken hususlar ifade edilmektedir. Bu bölümde, kişinin dış

² Ceyhan, Âdem (1997). "Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi" 2 Cilt, İstanbul: MEB Yayınları.

görünüştünden hareketle onun karakter yapısı hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır. Babın girişinde firâset ilminin öneminden söz edilir:

Evet bil-ki âdem-şinâs olmaga
Her işe yarar olanı almaga

Gerekdür ki ilm-i firâset bile
Bu kez özin ehl-i riyâset bile (b.7467-68)

Şair, küçük cariye ve erkek hizmetçi alınırken dikkat edilecek hususları anlatırken uzuvların önemine ve bu uzuvların nasıl olması gerektiğini tarif eder. Müspet özelliklere sahip insanların dış görünüşünü anlatırken yer yer suret ile siret arasında doğrudan bağlantı kurar:

Açuk kaşlı yassı alınlu gerek
Ki mahbûbelıkda ola yigrek (b.7484)

Eli ayağı hurde olursa hub
Olur eylemeklige sayd-ı kulub (b.7493)

Dudağı kalım ola endâmı süst
Evet boyı uzun olursa dürüst (b.7521)

Kısa boylu uzun dudaklu ola
Kiç[i] ağızlı büyük kulaklu ola

Çakır gözlü hem zişt sözlü gerek
Dişi seyrek ü sobı yüzlü gerek

Bunun gibi kul key hayâsuz olur
Hayâsuzlığında riyâsuz olur (b.7527-29)

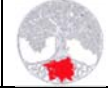
Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi Murâd-nâme, kıyâfet-nâme türünün bilinen ilk örneğinin görüldüğü mesnevimizdir.

Sivrihisarlı Şeyh Baba Yusuf'un (ö.1512) dinî-tasavvufî mahiyetteki 7968 beyitten müteşekkil Mevhûb-ı Mahbûb (y.t. 1508) adlı nasihat-nâmesinde "nasihat-ı dil-pezîr" bahsi bir kıyâfet-nâmedir. Kıyâfet-nâme bölümü 2119-2190 beyitleri arasında olup ilk beyti:

Firâsetden sana eyleyeyin pend
Bu pende gûş urursan iy hired-mend (b.2119)

şeklindedir. Bu kıyâfet-nâme, Mevhûb-ı Mahbûb mesnevisini neşreden Ahmet Kartal³ tarafından ayrı bir makalede tanıtılmıştır. (Kartal, 1998: 55-58)

³ Kartal, Ahmet (2000). "Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî, Mevhûb-ı Mahbûb" Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları.

Kaynaklarda Yümni'ye ait olduğu ifade edilen Hâre-nâme adlı mesnevi içerisinde de bir kıyâfet-nâmenin olduğu ifade edilse de (Akkuş, 2007: 130) bu esere ulaşamadık.

Nev'î-zâde Atâî'nin Sohbetü'l-Ebkâr Mesnevisi İçinde Yer Alan Kıyâfet-nâme

Atâî'nin (ö.1635) hamsesini teşkil eden mesnevilerden biri olan Sohbetü'l-Ebkâr (y.t 1626), Molla Câmi'nin Sübhatü'l-Ebrâr adlı eserinden etkilenilerek kaleme alınmış 3450 beyitten müteşekkil bir mesnevidir. Fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılan mesnevi, çeşitli konuları ihtiva eden kırk sohbet şeklinde tertip edilmiştir. Eser Muhammet Yelten tarafından neşredilmiştir.⁴

Mesnevide 13. sohbet bahsinde kıyâfet-nâme örneği görülmektedir. Mesnevinin 1367-1415. beyitleri arasında yer alan 49 beyit kıyâfet-nâmeyi teşkil etmektedir. Bu bölümün 1367-1393 beyitleri arasında firâset ilminin önemi vurgulanır. Buna göre: insan firâset sahibi olduğu zaman çabucak anlama ve bilme kabiliyetiyle Allah'ın nurunun parıltılarını idrak edebilir. Basiret gözüyle baktığı için korkunun karanlığını bilmez. Firâset ilminin nuru, müminler için yol gösteren bir kandildir. Firâset, gönülde can gözünün açık kalmasını sağlar. Firâset sahibi kimselerde ilham eli, üzerinde olan korku ve şüphe perdesini kaldırır. Kimde firâset atı bulunursa, feryad edenlerin yardımına koşan kimseler onu kıskanır. Şüphe, bu firâset atını kullanan kimselerin aklına, ayak bağı olmaz. Çabuk anlama ve bilme yeteneğinin bolluğu, kalp gözünü basiretle parlatır. Düşünce ve bakış bir ok ise firâset de bu okun ucundaki keskin sivri demirdir. Firâset oku olmadan tedbirin hükmü tesirli olamaz. Hayru'l-beşer yani insanın en hayırlı olanı (Hz. Muhammed) firâset okunda bir tesir görmeseydi, "ittekû" yani "takva sahibi olun", "sakının" demezdi. Firâset, çabuk anlama ve bilme yeteneğinin özünü teşkil eder.

Şair, firâset ilminin önemini vurguladıktan sonra; ehl-i nazarın, bir şahsı gördüğü zaman firâset ilminin nuruyla o kimsenin hâlini çözdüğünü söyler. Burada insanın dış görünüşü ile karakter ve ahlak yapısı hakkında tahliller yapılır.

Buna göre; insanın yüzü, onun yapısının sırrını açıklamada yol gösterir. Kaşı ve gözü de insanın yapısını anlamada bir işarettir. Akıl sahipleri demiştir ki boyu uzun olanın akli kısa olur. Başı sivri ve boyu kısa olan, zamanın baş fitnecisi olur bu kimseler çok fitnecidir. Kendi ağır, yani şişman olanlar, yüzü küçük ve burnu büyük olanlar, ruhu hafif yani hoş-sohbet, zarif olur.

Şair daha sonra firâset ilminin önemini ifade etmek için adaletiyle meşhur olan Nûşirevân ve kısa boylu bir şahsın hikâyesine yer verir. Mesnevinin 1394-1415. beyitleri "Dâstân-ı Nûşirevân-i 'Âdil Bâ-Şahs-ı Kûteh-Kâmet" başlıklı olup kısa boylu kimselerin kötü özelliklere sahip olduğu bir hikâye üzerinden ispat edilmeye çalışılır. Bu bölümde; fitnecilik ilminde büyük bir âlim olan kısa boylu bir şahsın tarifi yapılır.

Bu şahıs; cıva bardağı gibi küçük, bodur boyluların en bodurudur. Bir gün Nûşirevân'ın huzuruna velvele salmak için gider. Adaletli Nûşirevân'a, kendisinin fesat bir kimse tarafından zulme uğradığını söyler. Nûşirevân'dan düşmanı için şikâyetle bulunarak hakkı olanın kendisine verilmesini talep eder. Bunun üzerine bilgili ve adaletli Nûşirevân, kısa boylu şahsa

⁴ Yelten, Muhammet (1999). "Nev'î-zâde Atâî, Sohbetü'l-Ebkâr" İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

“zulüm sana uzaktır, kimse sana zulmedemez” diyerek hatasından vazgeçmesini, sözü daha fazla uzatmaması gerektiğini ikaz eder.

Nûşirevân bu hükmü kıyâfet ilminden hareketle verdiği ifade ederek, bu şahsın kısa boylu bir zalim olduğunu, bir zulüm varsa bunu kısa boylunun yapmış olacağını ifade eder. Bunun üzerine kısa boylu şahıs, Nûşirevân'a cevap verir. Nûşirevân'ı övdükten sonra onun yapması gereken şeyin Hakk'ın emirlerini yerine getirmek olduğunu söyler. Daha sonra hasmının boyunun kendisinden daha kısa olduğunu kendisinin onun yanında servi boylu olduğunu söyler. Hasımın Yecüc gibi fitneci, cücelerden daha beter, kendisinden ise beş kat daha kısa olduğunu söyleyerek sözünün doğru olduğunu ispatlamak için hasımın huzura getirilmesini ister. Nûşirevân bunu duyunca hasımın getirilmesini emreder. Hasımı, topal ayaklı daha kısa boylu biridir. İki birbirinden şikâyetçi olur. Sonunda hasımın kusurlu ve zalim olduğu ortaya çıkar. Böylece kıyâfet ilminin hükmü zayi olmaz.

Hikâyede kıyâfet ilmine göre verilen hükmün doğruluğu ifade edilir. Hikâyeye göre; kısa boylu kimseler zalim ve fitnecidir.

Sohbet-i Sîzdehüm: İnsânda Feraset 'Alâmet-i Sa'âdet Bâ-Husûs Hukkâmda Bâ'is-i Ahkâm-ı Memleket Olduğudur

Oldı insâna ferâsetle zekâ
Lem'a-i bârika-i nûr-ı Hudâ

Eyleyen 'ayn-ı basîretle nigâh
Zulmet-i vehm-ile olmaz agâh

Mü'minin oldı o nûrî hâdî
Meş'al-efrûz-i reh-i irşâdî

Dîde-i câmı olur dilde küşâd
Güyyâ anda süveydâsı sevâd

Kaldırır perdeyi dest-i ilhâm
Hâyil olmaz ana şekk ü evhâm

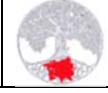
Kimde kim ola ferâset feresi
Râ'iz ola ana feryâd-resi

Kullanır rahşını hayyâl-i hayâl
Hunük 'akla uramaz şübhe 'ikâl

Virdi ol fâyiz-i envâr-ı zekâ
Basara kuhl-i basîretle cilâ

Nazarı eyledi tîr-i bürrân
Oldı ol tire ferâset-peykân

Olmasa ger eseri ol tîrin
Hükmi nafız olamaz tedbîrin

Görmese tîr-i ferâsetde eser
“İttekû” dimez idi Hayr-ı beşer

Oldı ol cevheri tâbende ziyâ
Zîver-i hançer-i nebtîz-i zekâ

Görse bir şahsı kaçan ehl-i nazar
Hâlini nûr-ı ferâsetle tuyar

Feyz-i hikmetle olup nâdire-fen
Bilir esbâb u ‘alâmâtinden

Sırra sîması delâlet eyler
Çeşm ü ebrûsı işâret eyler

Nazar it sûret-i hâs u ‘âma
Oldı fihrist-i kıyâfet-nâme

Dimiş erbâb-ı hîred el-kıssa
Boyı uzun olmanın ‘aklı kısa

Başı sivri ola vü kaddı kasîr
Ola ser-fitne-i dehr ü şirrîr

Kendi ağır olanın ruhi sebük
Yüzi küçük olanın burnı büyük

‘Akl cerr eyler-ise ana mahal
Boğaza torba takıp kaba sakal

Koya hayretde nice rindânı
Fıtnat-ı kûsec-i Nûşrevân’ı

Oldı erbâba ferâset zîver
Bâ-husûs ola şeh-i dânişver

Hikmete urşa ferasetle binâ
Bulmaya mülki tezelsül aslâ

Nazarın eylese câsûs-ı kulûb
Milketin cümleden eyler meslûb

Hîle-ger fitneye fırsat bulamaz
Sûret uğrılarını sûret bulamaz

Hâline şâhid olur ef'âlî
Tuyulur söylemedin ahvâlî

Dinle bu kıssayı ruhsat var-ısa
Kadrini anla ferâset var-ısa

Dâstân-ı Nûşrevân-i 'Âdil Bâ-Şahs-ı Kûteh-Kâmet

Fitne fenninde büyük 'allâme
Ya'nî bir şahs-ı kasîrû'l-kâme

Jîve bardağı sitem tolaması
Bodur oğlu bodurun a'lâsı

Velvele salmağ-ıçün dîvâna
Dâhil olmuş der-i Nûşrevân'a

Dimiş iy şâh-ı 'adâlet-mu'tâd
Bana zulm eyledi bir ehl-i fesâd

Hâzır it hasmımı dâdım alıvir
Dinle şekvâmı murâdım alıvir

Dimiş ol Husrev-i pür-dâniş ü dîd
Zulm olunmak sana gâyetde ba'îd

Yürü uzatma hatâdan hazer it
Kametın gibi sözi muhtasar it

Kadd u kâmetde ki ebtersin sen
Katı zâlımcığa benzersin sen

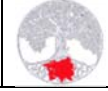
Böyle dir hükm-i Kıyâfet-nâme
Ki ide zulmı kasîrû'l-kâme

Şahs-ı kûteh virip ol lahza cevâb
Dimiş iy Husrev-i seyyâre-cenâb

Hükmüne lâzım olan tâ'atdır
Mahz-ı hakdır sühan-ı hikmetdir

Hasmının kaddine nisbet ammâ
Serv-kâmet diseler bana revâ

Hasm Ye'cüc-i denî-hilkatdır
Cerrebâz-ı sitem ü şirretdir

Cüceler içre katı ebterdir
Bendenizden hele beş bed-terdir

Vechi var mı sözümün bârî görün
Görecekdir hele da'vet buyurun

Gûş idince sühanın şâh-ı cihân
Anın ihzârına emr itdi hemân

Hasmına çünki berâber geldi
Pây-ı a'rec gibi aksar geldi

Hemser olup dü kasîru'l-kâme
Gûyiyâ oldı muharref hâme

İdicek biri biriyle da'vâ
İtdi yir kuklası zevkîn zürafâ

'Âkıbet çıkdı be-vefk-i zâhir
Aksarı zâlim ü hasmı kâsır

Oldı ol demde ferâset lâmi'
Olmadı hükm-i kıyâfet zâyî'

Def idip zulm-i kabîh âsârın
Ana bildirdi hemân mikdârın (b.1367-1415)

SONUÇ

Batıda fizyonomi olarak bilinen kıyâfet ilmi, insanı anlama çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dîvân edebiyatında bir edebî tür olarak karşımıza çıkan kıyâfet-nâme, bir gelenek oluşturmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla içerisinde kıyâfet ilmiyle ilgili söylemlerin olduğu, müstakil, müstakil olmayan; manzum, mensur, müellifi belirli, belirsiz toplam 47 eser tespit edilmiştir.

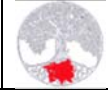
Kıyâfet-nâme geleneğiyle alakalı bu eserlerden biri de daha evvel kıyâfet-nâme çalışmalarında adı geçmemiş olan Nev'î-zâde Atâî'nin Sohbetü'l-Ebkâr adlı mesnevisidir. 3450 beyitten oluşan mesnevinin 1367-1415. beyitleri arasında yer alan 13. Sohbet bahsi, bir kıyâfet-nâmedir. Burada firâset ilminin önemi vurgulanarak insanların dış görünüşlerinden karakter ve ahlak yapıları hakkında çıkarımlarda bulunulmuş, ardından -kıyâfet ilminin hükümlerinin isabetli olduğunu ispat etmek maksadıyla- Nûşirevân ile kısa boylu bir kimse arasında geçen hikâyeye yer verilmiştir. Kısa boylu kimselerin fitneci ve zalim olması tespiti, diğer kıyâfet-nâmelerde yer alan tespitlerle örtüşmektedir.

Bu kıyâfet-nâme metni, edebî tür ve tarzların bir metnin inşasındaki rolünü göstermesi bakımından önemlidir. Edebî tür ve tarz bakımından zengin bir yapıya sahip olan mesnevilerin, bu hususta ayrıca ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir.

REFERENCES

- Akkuş, Metin (2006). “Klasik Türk Şiirlerinin Anlam Dünyası Edebi Türleri ve Tarzlar”, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Bozkurt, Kenan (2008). “Kıyâfet İlmi, Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şabân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Canım, Rıdvan (2010). “Dîvân Edebiyatında Türler”, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ceyhan, Âdem (1997). “Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi” 2 Cilt, İstanbul: MEB Yayınları.
- Çakır, Müjgân (2007). “Kıyâfet-nâmeler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.5, S.9, s.s. 333-350.
- Çavuşoğlu Ali (2009). “Kıyâfet İlmi ve Kutadgu Bilig'de Kıyâfet İlmi /Fizyonomi İzleri”, Bilimname C.17, S.2, s.s. 293-302.
- ..... (2004). “Kıyâfet-nâmeler”, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çelebioğlu, Amil (1998). “Kıyâfet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâmeleri”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara: MEB Yayınları, s.s. 225-262.
- Çınar, Bekir (2012). “Niğdeli Visâlî ve Hamdullah Hamdî'nin Kıyâfet-nâmeleri Üzerine Bir İnceleme”, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, C. 4/3, s.s. 299-308.
- Elbir, Bilal (2017). “Yazarı Bilinmeyen Bir Kıyâfet-nâme Üzerine”, Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.19, s.s. 37-58.
- ..... (2018). “Kıyâfet-nâme”, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Erkal, Abdulkadir (1999). “Kıyâfet-nâmeler Üzerine”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 13, s.s. 217-225.

- Gedik, Nusret (2007). “Kıyâfet İlmi ve Süleymaniye Kütüphanesinde Kayıtlı Yeni Bir Kıyâfet-nâme Üzerine”, I. İstanbul Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumunda Sunulan Bildiri, s.s. 1-8
- Gökcan Türkođan, Melike (2014). “İlm-i Kıyâfet ve Firâset Bağlamında Mustafa İbn-i Evrenos’un Hâzâ Kitâb-ı Firâset-nâme ve Kıyâfet-nâme’si”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.7, S.34, s.s. 172-195.
- Güneş, Bahadır (2015). “Arapçadan Türkçeye Tercüme Edilen Bir Kıyâfet-name Metni Üzerine”, Turkish Studies, C. 10/8, s.s. 1259-1274.
- Gürbüz, Mehmet (2016). “Ta‘likî-zâde Mehmed Subhî Firâset-nâme”, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kartal, Ahmet (1998). “Şeyh Baba Yûsuf’un Kıyâfet-nâmesi” Akademik Bakış, S.4 Kış, s.s. 55-58
- Kaya, Elif (2017). “Kıyâfet-nâme-i Ekâlîm-i Seb’a ve Hayavân”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.53, s.s 444-459.
- Kırbıyık, Mehmet (2009). “Kıyâfet-nâme-i Cedîde Hakkında”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 39, s.s. 793-813.
- Macdonald, D. B. (1977). “Kıyâfet”, İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.s. 775-776.
- Maden, Sedat (2017). “Türk Edebiyatında Kıyâfet İlmi ve Kıyâfet-nâmeler”, Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, s.s. 11-22.
- Mengi, Mine (1977). “Kıyâfet-nâmeler Üzerine”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, s.s. 299-309.
- ..... (2002). “Kıyâfet-nâme”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 25, s.s. 513-514.
- Öztürk, Necdet (2001). “Selâtin-nâme” Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pala, İskender (2010). “Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü”, İstanbul: Kapı Yayınları.

- Sarıççek, Ramazan (2012). “Mustafa Bin Bâlî ve İlm-i Firâset’i”, Literature and History of Turkish or Turkic, C.7/4, s.s. 2725-2755.
- Tayşı, Mehmet Serhan (1979). “Kıyâfet İlmî ve Seyyid Lokman Çelebi’nin Kıyâfet-nâmesi”, İslâm Medeniyeti, S.4/2, s.s. 91-112.
- Türk, Gökhan (2007). “Anadolu Sahasına Ait Bir Kıyâfet-nâme Örneği Üzerine İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Yelten, Muhammet (1999). “Nev’î-zâde Atâî, Sohbetü’l-Ebkâr”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yerdelen Cevat (1988). “Türk Edebiyatı’ndaki Kıyâfet-nâmeler ve Niğdeli Visâlî’nin Vesiletü’l- İrfân adlı Kıyâfet-nâmesi, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Yılmaz Ayşe (2012). “Kıyâfet İlmîyle Oluşturulan Eserler ve Bu Eserlerden Seçilmiş Örnekler”, C.B.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, S. 1, s.s. 129-139.